

Miscellanea

Recente studies over de Vita metrica Norberti door Capgrave (1393-1464).

Het *Pontifical Institute of Mediaeval Studies* te Toronto (Ontario, Canada), bij de mediaevisten vooral gekend door zijn degelijk tijdschrift *Speculum*, publiceerde in 1977 het laatste middelengels werk van John Capgrave dat tot op heden onuitgegeven was gebleven, nl. *The Life of St. Norbert*¹⁾. Cyril Lawrence O.S.E.A. bezorgde hiervan een fijn verzorgde uitgave, die uiteraard vooral bij de germanisten aandacht zal wekken, doch ook voor de geschiedkundigen niet zonder belang is. belang is.

Het gaat hier om een gedicht van 4.109 versregels²⁾, dat werd geschreven in 1440³⁾ door de augustijnereremiet John Capgrave. Deze behoorde tot het convent van Lynn in Norfolk, gelegen in de nabijheid van de premonstratenzerabdij West Dereham⁴⁾. Abt van deze abdij was John Wygenhale, aan wie het gedicht werd opgedragen⁵⁾. Capgrave en Wygenhale waren studiegenoten geweest te Cambridge, waar de augustijn theologie en de premonstratenzer kerkelijk recht had gestudeerd⁶⁾. Capgrave dankt bovendien de abt voor de gastvrijheid die hij in de abdij had genoten «wanneer hij werd uitgezonden», waarschijnlijk dus op prediktochten in de omgeving.

Om te verklaren dat John Wygenhale dit werk niet aan een van de eigen confraters toevertrouwde, voert Jane C. Fredeman bovendien als

¹⁾ *The Life of St. Norbert by John Capgrave, O.E.S.A. (1393-1464)*, edited by Cyril Lawrence SMETANA, O.S.A. (*Studies and Texts*, 40), Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, Ontario, Canada, 1977, in-8°, X-179 blz. (Gld. 24).

²⁾ N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. II, Straubing, 1952, blz. 85, noot 54, vermeldt verkeerdelijk dat het gedicht slechts 587 versregels zou tellen.

³⁾ De datum wordt aan het einde van de tekst zelf gegeven, zie de uitgave van C.L. SMETANA, blz. 155, verzen 4.105-4.108. Het dichtwerk werd beëindigd in de week van Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart 1440.

⁴⁾ Over West Dereham zie N. BACKMUND, o.c., dl. II, 85-87 en C.L. SMETANA, blz. 154, bij vers 4.097.

⁵⁾ De opdracht vindt men op blz. 154, vers 4.102. Over John Wygenhale zie C.L. SMETANA, blz. 154-155 en J.C. FREDEMAN, *John Capgrave's first English composition, "The Life of St. Norbert"*, in *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester*, 1975, 57, blz. 280-309, zie blz. 281 en 286-287.

⁶⁾ J.C. FREDEMAN, a.c., blz. 287.

redenen aan dat Capgrave naam gemaakt had als geleerde, dat de abdijs van West-Dereham weinig bevolkt was en dat de premonstratenzers nooit een geleerde orde zijn geweest⁷⁾. Wel had deze abdijs veel goederen en stond zij bekend om haar gastvrijheid⁸⁾.

C.L. Smetana publiceerde bij zijn uitgave ook een bondige (17 blz.), doch zeer degelijke inleiding. Alleen is het spijtig te noemen dat hij blijkbaar niet meer in staat is geweest stelling te nemen tegenover het artikel van Jane C. Fredeman dat verscheen in 1975⁹⁾ en evenmin uiteraard kennis kon nemen van het artikel dat dezelfde schrijfster in 1978 publiceerde over een ander werk van Capgrave, het *Leven van St. Augustinus*¹⁰⁾. Vooral het eerste artikel is belangrijk ter vergelijking, terwijl het tweede onze kennis omtrent de werkwijze van John Capgrave kan aanvullen.

Nu is het opvallend dat J.C. Fredeman en C.L. Smetana, blijkbaar onafscheidelijk van elkaar, tot vrijwel identieke resultaten zijn gekomen. Slechts op één belangrijk punt zijn hun meningen verschillend. Volgens C.L. Smetana zou Capgrave rechtstreeks op een tekst van de *Vita B* hebben gewerkt¹¹⁾, die hij naar eigen goeddunken meestal inkortte, doch in de dialogen ook wel uitbreidde; J.C. Fredeman daarentegen oordeelde dat gedurende het Grote Schisma (1378-1417) een inkorting van de *Vita B* zou zijn ontstaan, die door Capgrave werd gebruikt voor zijn dichtwerk¹²⁾. Als argument haalde zij o.m. aan dat Capgrave bij zijn verhaal over het schisma van 1130 vermeldde dat twee pausen elkaar bestreden en daaraan toevoegde «zoals zij dat nu doen»¹³⁾. J.C. Fredeman meende dat dit enkel een zinspeling kon zijn op het Grote Schisma, dat Capgrave (1393-1464)

⁷⁾ J.C. FREDEMAN, *a.c.*, blz. 286. Voor deze bewering — of moeten we zeggen vaststelling? — steunde de schrijfster zich op H.M. COLVIN, *The White Canons in England*, Oxford, 1951, blz. 315.

⁸⁾ J.C. FREDEMAN, *a.c.*, blz. 286.

⁹⁾ Zie noot 5. Dit werd reeds opgemerkt in de bespreking van het werk van C.L. Smetana door A. DE MEIJER, O.S.A., in *Augustiniana*, 1978, 28, nr. 3-4, blz. 517-518.

¹⁰⁾ J.C. FREDEMAN, *John Capgrave's "Life of St. Augustine"*, in *Augustiniana*, 1978, 28, nr. 3-4, blz. 288-309. Het gaat hier om een middelengels prozawerk van Capgrave, steunend op de latijnse *Vita S. Augustini* van Jordanus van Saksen. Ook hier bewerkte Capgrave zijn materiaal, voegde concrete details toe en liet lyrische en abstracte weg. Hij had ook hier stichtelijke bedoelingen. Als exegeet voegde hij bijbelverklaringen toe en als predikant hield hij rekening met het retorisch effect en met het publiek dat hij wilde bereiken.

¹¹⁾ Uitg. C.L. SMETANA, blz. 13.

¹²⁾ J.C. FREDEMAN, *John Capgrave's first English composition*, blz. 290.

¹³⁾ Uitg. C.L. SMETANA, blz. 136, vers 3.534.

gedeeltelijk zelf nog had beleefd¹⁴). Capgrave zou dan de tussenzin «zoals zij dat nu doen» zonder meer uit zijn bron hebben overgenomen. Dit alles lijkt onwaarschijnlijk en na onderzoek blijkt inderdaad dat men ook in 1440 met recht van een schisma kon spreken, na de afzetting van paus Eugenius IV op 25 juni 1439 en de verkiezing van Amadeus van Savoye op 5 november 1439¹⁵). Het lijkt dus niet noodzakelijk vast te houden aan een inkorting van de *Vita B* gedurende het Grote Schisma. Capgrave heeft naar alle waarschijnlijkheid rechtstreeks op een B-tekst gewerkt en is dus zelf verantwoordelijk voor de inkortingen en uitbreidingen.

Dat Capgrave niet de *Vita A*, maar een B-tekst gebruikte, wordt door iedereen terecht aanvaard en hoeft, na de nauwkeurige vergelijking door J.C. Fredeman¹⁶), geen verder bewijs meer. Minder aandacht werd besteed aan de vraag welke B-tekst Capgrave ter beschikking had. Uiteraard denkt men hierbij onmiddellijk aan een B-tekst die in de abdij West Dereham aanwezig zou zijn geweest. J.C. Fredeman schijnt deze vraag niet gesteld te hebben, wellicht bij gebrek aan inlichtingen over de handschriften van de B-groep en omdat zij, zoals gezegd, toch van oordeel was dat Capgrave niet rechtstreeks op een B-tekst had gewerkt. C.L. Smetana verwijst naar het hs. LONDEN, Harleian MS 3935, zonder uitdrukkelijk te zeggen dat Capgrave dit hs. als bron gebruikte¹⁷). Indien een B-hs. werd gebruikt dat tot nog toe bewaard bleef, was het inderdaad waarschijnlijk dit Londens hs. uit de 13de eeuw. In de lijst van de bewaard gebleven B-handschriften¹⁸) vindt men er immers slechts twee die uit Engeland afkomstig zijn, en wel beide uit Londen. Het tweede (LONDEN, Brit. Mus. 15.621, begin 13de eeuw) zou echter in 1600 nog in het bezit van de abdij Rommersdorf

¹⁴) J.C. FREDEMAN, a.c., blz. 289-290.

¹⁵) Deze interpretatie vindt men ook bij C.L. Smetana in zijn kommentaar, blz. 137, bij vers 3.534 en het is ongetwijfeld de juiste.

¹⁶) J.C. FREDEMAN, a.c., blz. 208, waar zij de opsomming geeft van 1) de details die in Capgrave en B, doch niet in A voorkomen, 2) de details die in Capgrave en B werden weggelaten, doch in A voorkomen, en 3) de weglatingen van Capgrave tegenover B. Dezelfde mening vindt men, iets korter geformuleerd, bij C.L. SMETANA, blz. 13.

¹⁷) Uitg. C.L. SMETANA, blz. 14.

¹⁸) Een eerste lijst werd opgemaakt door R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monastères de l'Ordre de Prémontré*, Brussel, 1930, blz. 371-372; een tweede verscheen in het werk van N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 107-108. De beste lijst werd echter gemaakt door Dr. Gerlinde Niemeyer en bleef tot op heden ongepubliceerd.

zijn geweest¹⁹⁾ en dus in de tijd van Capgrave nog niet te West Dereham voorhanden. C.L. Smetana had dus alle reden om te denken aan Londen, Harleian MS 3935 als bron voor het dichtwerk van Capgrave. Dit handschrift bevat de volledige B-tekst, behalve het derde hoofdstuk: «Waarom de heiligen moeten lijden», dat geen enkel verband houdt met het verhaal en niet in A voorkomt. Het Londens hs. bevat ook de *Additamenta* van Cappenberg, die inderdaad ook door John Capgrave werden gebruikt²⁰⁾.

Een andere vraag, die eveneens tot op heden te weinig aan bod is gekomen, is die naar de andere mogelijke bronnen van Capgrave bij het vervaardigen van zijn dichtwerk. Had hij alleen de *Vita B* als inlichtingsbron of las hij nog andere premonstratenzerbronnen? Noch C.L. Smetana, noch J.C. Fredeman stellen deze belangrijke vraag en zij zijn waarschijnlijk geneigd ze negatief te beantwoorden. Nochtans verhaalt Capgrave in vers 2.903 dat na de verkiezing van Norbertus een *Te Deum* werd aangeheven, iets wat niet in de *Vitae* staat, maar wel in Herman van Doornik, die hier een stichtelijke versie van de feiten gaf²¹⁾. Nu is het mogelijk dat Capgrave, die evenals Herman van Doornik op hagiografische wijze werkte, op eigen initiatief en onafhankelijk dit detail heeft toegevoegd. Toch lijkt het waarschijnlijker dat hij het bij Herman heeft gelezen²²⁾. Dat Capgrave niet uitsluitend de *Vita B* gebruikte blijkt trouwens uit de bul die hij aanhaalt in verband met het wit habijt²³⁾, door C.L. Smetana geïdentificeerd als de bul van Innocentius III van 27 juli 1198. Overigens kende Capgrave, als exegeet, ook het werk van Petrus van Herentals: *Expositio super librum Psalmorum* (zie vers 3.447).

Wellicht zal een Engels historicus die voldoende bekend is zowel met de premonstratenzerbronnen als met de nuancerings van het vijftiende-eeuws dialect van Norfolk, nog nuttige precizeringen kunnen ontdekken betreffende de door Capgrave gebruikte bronnen. Samen

¹⁹⁾ Deze inlichting danken wij aan Dr. Gerlinde Niemeyer, die zo vriendelijk was ons een tiental jaren geleden haar lijst van handschriften te zenden.

²⁰⁾ Uitg. C.L. SMETANA, blz. 3 en 13.

²¹⁾ Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 20 en 139-140; en IDEM, *Herman van Doornik en Norbertus*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1972, XLVIII, nr. 1-2, blz. 126-131.

²²⁾ Uitg. C.L. SMETANA, blz. 116, vers 2.903, vermeldt enkel dat in B geen sprake is van een *Te Deum*. Ook in *Vita A* is dit niet het geval, doch wel in Herman van Doornik, *De miraculis...*, MGH., SS., blz. 660.

²³⁾ Uitg. C.L. SMETANA, blz. 71, vers 1.479.

met een verder doorgedreven bibliotheekstudie zou dit onze kennis kunnen verrijken omtrent de informatie die de Engelse confraters in de 15de eeuw konden bezitten over Norbertus en het ontstaan van de orde.

Daartegenover is de werkwijze van Capgrave zeer grondig en wellicht definitief bestudeerd geworden. De studies van C.L. Smetana en J.C. Fredeman maken een zeer goede indruk, vooral wanneer men in aanmerking neemt dat zij af te rekenen hadden met een onvoldoende voorstudie betreffende de premonstratenzerbronnen, speciaal dan betreffende de B-Handschriften²⁴). Indien men toch iets zoekt af te keuren in deze degelijke Engelse studies, zou men misschien kunnen aanstippen dat de Engelstalige geleerden wel eens wat onbekommerd omspringen met de identificatie van vreemde plaatsnamen²⁵). Doch dit is slechts een schoonheidsfoutje. Beiden verdienen zij onze dankbaarheid voor hun waardevolle studies en C.L. Smetana bovendien voor zijn volgehouden inspanningen bij de uitgave van Capgrave's Norbertus.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN O. Praem.

²⁴) Het feit dat op de uitgaven van de *Vita B* werd gewerkt en niet op de handschriften, gaf vanzelfsprekend aanleiding tot enkele vergissingen. Zo b.v. bij vers 107, waar de uitgaven *PL.* en *Acta Sanctorum* het woord *archiepiscopus* lieten wegvallen, terwijl dat in vrijwel alle handschriften voorkomt. Capgrave geeft natuurlijk ook de voorspelling dat Norbert aartsbisschop zou worden. Dat is geen verandering die Capgrave aanbracht; het staat zo o.m. ook in het hs. LONDEN, Harleian MS 3.935 en bij Vander Sterre.

²⁵) Enkele voorbeelden: in de uitgave van C.L. Smetana vindt men Fusciano in plaats van Foigny (blz. 46), Coriletum i.p.v. Corroy-le-Château (blz. 43), Mechlin i.p.v. Mechelen (blz. 67); in het artikel van J.C. Fredeman is sprake van Frixlar i.p.v. Fritzlar (blz. 301) en Traiect i.p.v. Maastricht (blz. 304).